

Ольга Орловська

УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ УКРАЇНСЬКИХ ВЧИТЕЛІВ ДО ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В КОНТЕКСТІ ТВОРЧОГО ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ США

Дедалі більше науковців, політиків, урядовців у сучасній Україні схиляються до думки, що оптимальним шляхом її суспільного розвитку, в національно-державному аспекті, є формування сучасної політичної нації, що охоплює не лише етнічних українців, а й представників інших національних, етнічних та культурних груп, які здавна проживають в Україні. Свій внесок у цю справу мають зробити й освітяни, навчаючи і виховуючи молодь для майбутнього життя у суспільстві економічного, політичного, ідеологічного, етнічного, культурного різноманіття, у громадянському суспільстві. В Україні, яка за своїм геополітичним становищем опинилась на перехресті світових культур, проживають представники практично всіх релігій світу. А це означає, що питання терпимості, етичності, гуманістичного виховання стають головним чинником внутрішньої стабільності країни. Інтерес до проблеми толерантності в Україні зумовлений останнім часом не тільки відродженням національної самосвідомості, а й тим, що людина є продуктом тієї культури, в якій вона зростала, результатом прямого впливу способу життя, традицій, звичаїв, норм і цінностей того суспільства, яке її оточувало з дня народження. Зазначенні чинники потрібно обов'язково враховувати спілкуючись, вступаючи в стосунки з іншими людьми – з іншою культурою, іншою релігією тощо.

Вивчення наукових теоретичних джерел показало, що впродовж останніх десятиріч вітчизняними науковцями активно здійснювалися порівняльно-педагогічні дослідження розвитку освіти у найбільш розвинених країнах – США, Німеччині, Канаді, Франції, Великій Британії тощо. Загальні проблеми навчання і виховання, реформування освіти, різні аспекти сучасної освітньої політики, тенденції розвитку освіти, підготовки виробничого і педагогічного персоналу досліджені Н. Авшенюк, Н. Бідюк, В. Кудіним, О. Огієнко, Л. Пуховською, С. Романовою, О. Сухомлинською; загальні підходи щодо оновлення педагогічної освіти в нашій країні знайшли відображення у дослідженнях І. Беха, С. Гончаренко, І. Зязюна, Н. Ничкало. Проблема толерантності також широко розробляється вітчизняними та російськими вченими і педагогами: С. Бондирєвою, Б. Гершунським, О. Гривою та ін.

Мета статті – сформулювати рекомендації щодо удосконалення процесу підготовки вчителів до виховання толерантності в контексті творчого використання досвіду США в умовах реформування вищої освіти в Україні.

Розглядаючи сучасний стан освіти в Україні з погляду полікультурності та виховання толерантності, доцільно проаналізувати правову базу,

на якій будується система освіти, і, зокрема – освіта для національних (етнічних, культурних) меншин. Згідно з преамбулою Конституції України, український народ – це «громадяни України всіх національностей». А в статті 11 Конституції зазначається: «Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України» [2, 3]. Наприкінці першого року незалежності України був прийнятий Закон України «Про національні меншини». Освітній аспект національно-культурної автономії унормовується статтею 7 Закону: «Держава вживає заходів для підготовки педагогічних, культурно-просвітницьких та інших національних кадрів через мережу навчальних закладів. Державні органи на основі міждержавних угод сприяють національним меншинам у підготовці спеціалістів в інших країнах» [2].

Україна ратифікувала низку міжнародних документів у сфері боротьби проти расизму та нетерпимості, зокрема Європейську конвенцію про захист прав та основних свобод людини, Конвенцію ООН про статус біженців, Рамкову Конвенцію Ради Європи про захист національних меншин, Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації.

У 1995 р. Колегія Міністерства освіти затвердила «Концептуальні засади гуманітарної освіти в Україні (вища школа)». На думку одного з розробників «Концептуальних засад» професора В. Шевченка, у цьому документі обґрунтована «необхідність заміни закритої моноідеологічної методології пізнання та практики толерантно-плюралістичною системою, відкритою до всіх наукових і загальнокультурних надбань цивілізації» [3, 167].

Таким чином, аналіз вітчизняної законодавчої бази показав, що одним із провідних принципів реформування системи освіти є відмова від авторитарної педагогіки, натомість запровадження педагогіки гуманізму та співробітництва, яка виходить з концепції людини як найвищої цінності у суспільстві. Агресивність, конфронтація, відчуженість мають поступитися місцем толерантному ставленню людей одне до одного, взаєморозумінню й довірі. Це сприятиме розв'язанню найактуальнішого завдання сучасності, від якого залежить подальший поступ людства – переходу від протистояння, підозри, насильства до злагоди, національної, регіональної та міжнародної стабільності.

Для розв'язання завдань побудови толерантного суспільства неодмінно потрібне осмислення та практичне втілення в систему освіти напряму підготовки фахівців, які були б спроможні допомагати підростаючим поколінням у процесі їх соціального становлення в умовах полікультурного середовища. Тому актуальним завданням для освіти України є підготовка висококваліфікованих вчителів, які, виходячи з рівня сучасної світової науки та вітчизняних традицій виховання, зможуть виховати особистість із сформованою життєвою компетентністю, складовими якої є культурна са-

моїдентифікація та самореалізація; яка вміє творчо мислити, вільно орієнтуватись у реаліях сучасного життя; володіє такими якостями як патріотизм, національна гідність, толерантність, милосердя тощо.

В Україні зміст педагогічної освіти для різних освітньо-кваліфікаційних рівнів визначається галузевими стандартами вищої педагогічної освіти та стандартом вищої освіти навчального закладу і, враховуючи її особливості, передбачає фундаментальну, психолого-педагогічну, методичну, інформаційно-технологічну, практичну і соціально-гуманітарну підготовку педагогічних кадрів. Аналіз змісту освітньо-професійних програм педагогічного напрямку підготовки у вищих навчальних закладах дозволив виділити ряд дисциплін, у змісті яких розглядаються питання патріотичного виховання, культури міжнаціонального і міжетнічного спілкування, поваги до загальнолюдських цінностей та терпимості до думок інших. Всі ці дисципліни відносяться до психолого-педагогічної підготовки, яка передбачає вивчення, крім традиційних навчальних дисциплін (дидактика, теорія виховання, історія педагогіки, вступ до педагогічної професії, загальна психологія, педагогічна і вікова психологія), порівняльну педагогіку, основи педагогічної майстерності, соціальну психологію та інші навчальні дисципліни, які визначаються з урахуванням особливостей спеціальності.

Аналіз стандартів вищої освіти та освітньо-професійних програм педагогічної підготовки у вищих навчальних закладах показав, що ні в одній освітній галузі не представлені дидактичні одиниці, пов'язані з толерантністю і вихованням толерантності; не виявлено дисциплін за вибором чи факультативів відповідної проблематики. Встановлено, що в програмах професійної освіти з педагогіки і психології питання пов'язані з підготовкою майбутніх вчителів до виховання толерантності не знайшли свого відображення; відсутня також спрямованість на розвиток педагогічної толерантності, на підготовку вчителя до міжнаціонального спілкування з учнями. У програмах з суспільствознавчих дисциплін не розглядаються питання, пов'язані з ціннісною основою толерантності, її розвитком та становленням у суспільстві. Програми з педагогічної практики також не передбачають розвиток практичних і методичних умінь студентів з виховання толерантності в учнів.

Результати аналізу стану проблеми формування толерантності майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки в Україні дозволили сформулювати рекомендації щодо удосконалення процесу підготовки студентів до виховання толерантності в полікультурному середовищі в умовах реформування вищої освіти в Україні.

На державному рівні. Розробка комплексу заходів сприяння високому рівню толерантності в українському суспільстві та протидії всім формам ксенофобії, нетерпимості, екстремізму; забезпечення реалізації етнокультурних прав національних меншин та їхньої повноцінної участі в на-

ціональному культурному процесі; розробка і впровадження в освітянську практику системи нових концептуальних документів, таких як концепції полікультурної освіти, громадянської освіти і виховання, вдосконалення національного виховання.

На регіональному рівні. Сприяння обміну досвідом вищих навчальних закладів України із закордонними освітніми закладами, об'єднаннями, суспільними організаціями з метою реалізації проектів формування толерантної свідомості, поведінки, стосунків студентів в полікультурних групах.

На рівні навчального закладу. Важливими компонентами педагогічної освіти у вищому навчальному закладі в умовах полікультурного українського суспільства повинні стати: знання вчителем задач, основних ідей, понять полікультурної освіти; культурологічні, етноісторичні, етнопсихологічні знання, які дозволять усвідомити різноманітність сучасного світу і специфіку культурних проявів на рівні особистості, групи, соціуму; вміння виділяти чи вносити в зміст загальної освіти ідеї, які відображають культурне різноманіття світу, країни, етнічної групи; вміння організовувати педагогічний процес як діалог носіїв різних культур на засадах толерантності.

Відповідно до цього нами сформульовані пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення процесу професійної підготовки вчителів до виховання толерантності в вищих навчальних закладах.

1. Розробка та вдосконалення навчальних плани та освітніх програм підготовки майбутніх вчителів до виховної діяльності в полікультурному середовищі з урахуванням: поетапної побудови і оптимального поєднання теоретичного, практичного, методичного та психологічного аспектів підготовки з опорою на особистісні якості майбутніх вчителів; активізації пізнавальної, дослідницької та інтенсифікації практичної діяльності студентів; розширення культурного освітнього простору та організації соціокультурної взаємодії.

2. Ознайомлення майбутніх учителів з новими доробками вітчизняних і зарубіжних вчених та педагогів у галузі демократизації й гуманізації педагогічного процесу сучасної вищої та середньої школи.

3. Введення в програми окремих курсів вузівських дисциплін (історія, педагогіка, психологія, культурологія, релігієзнавство тощо) відповідних аспектів розгляду проблеми толерантності.

4. Вважаємо за доцільне передбачення у вищих навчальних закладах педагогічного профілю вивчення спецкурсу «Формування толерантності в контексті розвитку полікультурної освіти».

5. З метою покращення підготовки майбутніх учителів до виховання толерантності у процесі професійної підготовки забезпечення таких педагогічних умов: створення толерантного освітнього середовища, спрямованість підготовки на формування у студентів єдності установок на виховання толерантності в учнів і власної толерантної поведінки, оновлення навчальної інформації теорією педагогіки і психології толерантності; інтерес

освітніх закладів (базових шкіл педагогічної практики) до розв'язання проблеми виховання толерантності; компетентність і зацікавленість педагогічного складу процесом підготовки.

6. Здійснення підготовки майбутніх вчителів до виховання толерантності у відповідності до ідей компетентнісного, особистісно-орієнтованого, ціннісно-синергетичного та системно-діяльнісного підходів, з урахуванням загально-педагогічних та спеціальних принципів (варіативності, мобільності, особистісної орієнтованості, гнучкості, інтернаціоналізації, індивідуалізації, системності, відкритості, створення толерантного освітнього середовища).

7. Практичні заняття повинні стати логічним продовженням інтелектуально-пошукової роботи, яка започаткована в процесі теоретичної підготовки студентів до виховання толерантності. З цією метою необхідне залучення студентів до мікро-досліджень під час проходження неперервної педагогічної практики у школі. Це дозволить їм, зокрема, встановити причини виникнення конфліктів у школі.

8. У процесі підготовки майбутніх вчителів до виховання толерантності доцільне використання найефективніших педагогічних засобів навчання, а саме: бінарні лекції та семінари, заняття-тренінги, відеометод, метод аналізу соціальних явищ і виховних ситуацій, методи учнівського планування, самооцінки, рефлексії, дослідницька та практична діяльність студентів, відкрита творчість, ділова співпраця та діалог у процесі діяльності в дослідницькій групі з проблем виховання толерантності; варіативні дослідницькі завдання для виконання у період практики.

9. У процесі виховання майбутніми вчителями толерантної особистості необхідне дотримання таких принципів: гуманізація і демократизація педагогічного процесу, самоактивність і саморегуляція, комплексність і міждисциплінарна інтегрованість, інтеркультурність, самоцінність дитини.

Таким чином, успішна реалізація обґрунтованих науково-методичних рекомендацій щодо підготовки майбутнього вчителя до виховання толерантності в учнів сприятиме якісній професійній підготовці вітчизняних фахівців до навчально-виховної діяльності в умовах полікультурного середовища, дозволить прискорити реформування вітчизняної системи вищої освіти, наблизитись до світових освітніх стандартів, готувати вчителів високого професійного рівня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про національні меншини» [електронний ресурс]– Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/book/Mytryaeva/017.htm>
2. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.96. – К.: Парламентське вид-во, 1999. – 87 с.
3. Шевченко В. Концепція гуманітарної освіти і реформування вищої школи в Україні / В. Шевченко // Українознавство: III міжнар. конгрес україністів, м. Харків, 26–29 серп. 1996 р. – К., 1997. – С. 165–170.